

1. Türkçe Sözlük'te "Tanıksız Tanıklama" Yöntemi¹Kadir YILMAZ²

APA: Yılmaz, K. (2025). Türkçe Sözlük'te "Tanıksız Tanıklama" Yöntemi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (47), 1-19. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15845720>

Öz

Sözlük, kabaca "bir dilin söz varlığını çeşitli yönlerden ortaya koyan kaynak eser" olarak tanımlanabilir. En yaygın sözlük türlerinden biri olan genel sözlüklerde, dilin söz varlığını belirlerken çoğunlukla edebî metinlerden yararlanılmaktadır. Metin alıntıları için sözlükçülükte "tanık, örnek, müşahit, misal" terimleri kullanılmakta, bu usulde hazırlanmış sözlüklere ise "tanıklı, müşahitli, örnekli, misalli" sözlükler denmektedir. Sözlükçülükte temel olarak metinlere ve konuşma diline bağlı olmak üzere iki farklı tanıklama yöntemi kullanılmaktadır. Tespit edilen söz varlığının her bir anlamının örnek metinlerle ve bağlamlarla somutlaştırılması sözlüğün bilimselliğini artırmakla birlikte kullanıcının zihninde anlamın belirgin hâle gelmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmada Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*'ünün 2023 tarihinde yayımlanan son baskısında yer alan çok anlamlı *almak*, *arka*, *göz*, *düz*, *iyi*, *kırmak*, *kötü*, *öldürmek*, *saymak* ve *vermek* madde başları incelenerek bu madde başlarının her bir anlamına ait tanık gösterilme durumu, tanıkların niteliği ve niceliği değerlendirilmiş, tanıkların yapısı ele alınmış, örneklem üzerinden elde edilen veriler ışığında *Türkçe Sözlük*'te tanıkların genellikle yazı dilinden ziyade konuşma diline dayandığı tespit edilmiş, ele alınan maddelere ait sayısal veriler sunulmuştur. Özellikle masabaşı yazılan "tanıksız tanıklar" tespit edilip bu tanıklama yöntemi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* ve *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* gibi başka genel sözlüklerin tanıklama yöntemleriyle karşılaştırılmış, yöntemin sorunları tespit edilerek bu sorunlara çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Sözlükçülük, tanıklama, tanıksız tanıklama

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %20
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 27.05.2025-**Kabul Tarihi:** 09.07.2025-**Yayın Tarihi:** 10.07.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15845720>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
² Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Assist. Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature (Sivas, Türkiye) **eposta:** kadiryilmazsfl@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-5154-8322> **ROR ID:** <https://ror.org/04f81fm77>, **ISNI:** 0000 0001 2259 4311 **Crossref Funder ID:** 501100002966

“Testimony Without Witnesses” Method in Turkish Dictionary³

Abstract

A dictionary can be roughly defined as “a reference work that presents the vocabulary of a language from various perspectives.” One of the most common types of dictionaries is the general dictionary, which primarily uses literary texts to determine the vocabulary of a language. In lexicography, terms such as “witness,” “example,” “attestation,” and “illustration” are used for text quotations, and dictionaries prepared using this method are referred to as “witnessed,” “attested,” or “illustrated” dictionaries. In lexicography, there are two main types of attestation methods: those based on written texts and those based on spoken language. Providing example texts and contexts for each meaning of the identified vocabulary items not only increases the scientific validity of a dictionary but also plays a significant role in clarifying meanings in the user’s mind. In this study, the headwords *almak* (to take), *arka* (back), *göz* (eye), *düz* (flat), *iyi* (good), *kırmak* (to break), *kötü* (bad), *öldürmek* (to kill), *saymak* (to count), and *vermek* (to give), which are polysemous and included in the latest 2023 edition of the *Türkçe Sözlük* published by the Turkish Language Association, are examined. The study evaluates the presence, quality, and quantity of attestations for each meaning of these headwords, analyzes the structure of the attestations, and reveals that the examples in the *Türkçe Sözlük* are generally based on spoken language rather than written language. Numerical data related to the examined headwords are also presented. Particularly, desk-generated “unwitnessed witnesses” are identified and compared with the attestation methods of other general dictionaries such as *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* and *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Problems with the attestation method are identified, and possible solutions are proposed.

Keywords: Lexicography, witnessing, witnessless witnessing.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %20

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 27.05.2025-**Acceptance Date:** 09.07.2025-**Publication Date:** 10.07.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15845720>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Eski Yunanca *lekseis*, İngilizce *dictionary*, Almanca *lexikon* veya *wörterbuch*, Fransızca *dictionnaire*, Arapça *kamus*, Farsça *fehrehng* teriminin Türkçe karşılığı olan *sözlük*; çok çeşitli ve kapsamlı tanımları olmakla birlikte kabaca bir tarifle bir dilin söz varlığını ortaya koymak için hazırlanmış çalışmalardır. Sözlük için Türkiye'de 1930 öncesinde *lûgat*, *kamus*, *nuhbe*, *ferheng*, *nisab*, *nazım*, *manzume* terimleri kullanılmış; Celal Sahir'in önerisiyle *sözlük* terimi kullanılmaya başlanmıştır (Eminoğlu, 2010, s. 3). Eminoğlu'na göre (2010, s. 3) sözlükler dilin söz varlığını içine alma, dilin yapısı ve işleyişi hakkında bilgi verme, toplumun eğitim ve bilgi düzeyini ortaya koyma, diğer dil ve toplumlarla kurulmuş ilişkileri gösterme gibi işlevleriyle bilimsel araştırmaların temelini oluşturan ve ilk başvurulacak bilgi kaynağıdır. İncelediğimiz sözlüklerde sözlük maddesinin tanımı şöyle verilmektedir:

Türkçe Sözlük (TDK, 2023, s. 3021): Bir dilin bütün zamanlarda veya belli bir çağda kullanılmış kelimelerini, kelime gruplarını deyim ve atasözlerini genellikle alfabe sırasına göre alarak kelimenin türünü, okunuşunu, yabancı kökenliyse hangi dilden geldiğini, kullanım alanlarını gösterip tanımlarını yapan, varsa başka dillerdeki karşılıklarını veya Türkçe karşılıklarını veren, örnek cümlelerle destekleyen eser; kamus, lûgat.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Kubbealtı Lugatı) (Ayverdi, 2010, s. 1127-1128): Bir dilin kelimelerinin bütünü veya belli bir kısmını, deyimlerini alfabe sırasına, bâzan da konu veya kavramlarına göre anlamlandıran, açıklayan veya başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lugat.

Doğan Büyük Türkçe Sözlük (Doğan, 2020, s. 2100): Bir dile, ilim dalına veya konuya âit kelimelerin tamamının veya bir kısmının tarifleriyle birlikte, ekseriya abece sırasına göre toplandığı kitap, lûgat, lûgatname, kamûs, leksikon.

Ötüken Türkçe Sözlük (Çağbayır, 2007, s. 4329): Bir dilin kelimelerini alfabe sırasına göre toplayan ve bunları tür, köken, tanım ve kullanışları ile ilgili bilgileri veren öğretici kitap, lûgat.

Dilbilim Terimleri Sözlüğü (TDK, 1949): Bir dilin eski ve yeni bütün sözlerini veya belli bir çağdaki kelimelerini belli bir sıra ile alarak onları anlam, türetim, karşılıklı ilgi ve daha bu gibi türlü bakımlardan birine veya birkaçına göre açıklayan kitap.

Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü (Hatiboğlu, 1972): Bir dilin sözcüklerini alfabe sırasıyla açıklayan kitap.

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü (Vardar, 2007, s. 183): Bir dildeki sözlüksel birimlerin tümünü ya da bir bölümünü, genellikle abecesel düzene, kimi durumlarda da konulara ya da kavramsal alanlara göre tanımları, tanıkları, söylenişleri, kökenleri, kullanımları, dilbilgisi ulamları, eşanlamlıları vb. ya da bir başka dildeki karşılıklarıyla sunan yapıt.

Gramer Terimleri Sözlüğü (Korkmaz, 2007, s. 199): Bir dildeki kelimeleri esas alarak, onların temel anlamlarını, kazandıkları yan anlamlar ile başka kelimelerle kurdukları ifadelerdeki anlam inceliklerini, değişik kullanımlarını, deyimlerini gösteren ve o dilin bütün söz varlığını içine alan kitap. Sözlükler genellikle alfabe sırasına göre düzenlenir. Ancak, kavram alanlarına ve çeşitli konulara göre düzenlenen sözlük türleri de vardır: Türkçe Sözlük, Osmanlıcadan Türkçeye Sözlük, Deyimler Sözlüğü, Mecazlar Sözlüğü, Köken Bilgisi Sözlüğü vb.

Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü (Karaağaç, 2018, s. 760): Bir dilin bütünü veya o dilin bir bölümünün

sözlerini içeren esere sözlük denir.

Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü (Topaloğlu, 2019, s. 119): Bir dilin veya bir dilin bir bölümünün eski dönemlerden beri veya belirli bir zamanda kullanılmış kelime ve deyimlerini genellikle alfabe sırasına, bazan da konu yahut kavram alanlarına göre ele alarak aynı dille tanımlarını yapan, örnek vererek açıklayan ya da başka bir dildeki karşılıklarını yazan kitap.

Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere sözlüklerin amacı, çeşitliliği, işlevselliği, hazırlanış metotları vs. dikkate alındığında sözlük teriminin dört başı mamur bir tanımını yapmak pek de mümkün değildir. Bu sebeple Kaynak’a göre (2021, s. 80) “Sözlük nedir?” sorusuna temkinli yaklaşmak gerekir.

Sözlük Bilimi Nedir?

İngilizce *lexicography*, Almanca *lexikografie*, Fransızca *lexicographie*, Arapça *ilmü’l-lüga* veya *ilmü’l-mu’cemât* terimlerinin Türkçedeki karşılığı *sözlükbilim*, *sözlük bilimi* veya *sözlükçülük* olarak bilinmektedir. Sözlük bilimi; sözlük hazırlama ilke ve yöntemlerini bilimsel bir çerçevede ele alan, dil biliminin bir alt dalı olarak bilinmekle birlikte bazı araştırmacılar (Vardar, 2007, s. 184; Yılmaz, 2009, s. 48) sözlük bilimini müstakil bir bilim dalı olarak kabul etmektedir.

Türkçe Sözlük’te (TDK, 2023, s. 3022) *sözlük bilimi* için *sözlükçülük* terimi tercih edilmiş ve bu terim “Bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işi; sözlük bilgisi, lügatçilik, leksikografi.” olarak tanımlanmıştır.

Uysal’a göre (2018a, s. 39) *sözlük bilimi* daha önce yazılmış sözlükleri çeşitli yönlerden inceleyip sınıflandırmak, hazırlanacak yeni sözlüklerin uyacağı kural ve yöntemleri belirleyip geliştirmek, sözlük yazımının kuramsal sorunları üzerine eğilmek, bu disiplinin ilgilendiği başlıca konulardır. Nitelikli bir sözlük vücuda getirmek isteyen sözlük yazarı, sözlüğünü hazırlarken sözlük biliminin belirlediği yolları izlemek ve onun kurallarına uymak durumundadır. Boz’a göre (2011, s. 221) Batı’da yepyeni bir çalışma alanı olan sözlük eleştirisi bizde maalesef istenilen düzeyde değildir. Boz, bu durumu sözlük eleştirisinde bilimsel bir metodumuzun olmayışına ve duygusallığı bilimselliğe tercih edişimize bağlamakta; bu işin bilimsel ölçütlerinin olduğuna ve giderek bir uzmanlık alanına dönüştüğünün kabul edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Sözlüklerin hazırlanmasında karşılaşılan sorunları ele alan Boz (2011, s. 212-226), bu sorunları “yöntem, amaç ve hedef kitle, madde başlarının belirlenmesi, madde başlarının sıralanması, madde başlarının tanımlanması, örnek cümlelerin belirlenmesi” sorunlarıyla birlikte “Diğer Sorunlar” başlığı altında “uzman sorunu, ekip sorunu, sözlük eleştirisi sorunu, sözlük kullanıcısı sorunu, mükemmel sözlük hazırlama sorunu ve temel sözlük hazırlama sorunu” olarak sıralamaktadır. Bu sorunlardan her biri sözlükçülük için hayati öneme sahip olmakla birlikte bunlardan en önemlisi “tanıklama” sorunudur. Çünkü Wittgenstein (2014) ve Hofmann’ın (1993) kelimelerin anlamının olmadığı, kullanımlarının olduğu ve kelimelerin anlamını ancak kullanımla kazandığı düşüncesinden hareketle, sözlüklerin bağlamla anlama kavuştuğunu söylememiz mümkündür. Dilde anlamın kaynağı bağlamdır (Çetin vd., 2011, s. 1370). Bu sebeptendir ki bağlam olmadan anlamdan söz etmek, anlamın sınırlarını belirlemek çok doğru olmayacaktır. Sözlüklerin madde anlamını tanıklardan hareketle belirlemesi ve mutlaka her maddenin tanıklı olması sözlük bilimi ilkeleri açısından son derece önemlidir.

Türkçe Sözlük’te bağlam “Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz

konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü; kontekst." olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023, s. 361). Tanımların bağlamlarını örneklediren sözlükler için *tanıklı/tanıklarıyla, örnekli/örnekleriyle, müşahitli, misalli* sıfatları kullanılmaktadır. Dil biliminin alt dallarından olan sözlükçülükte tanıklama, sözlükteki sözlük birimlerinin verilen anlamlarını delillendiren ve bu anlamların hangi bağlamlarda kullanıldıklarını ispatlayan izin belgeleri olarak değerlendirilebilir. Sözlüklerdeki tanıklar, kelimelerin tespit edilen anlamlarının bir tür pasaportu niteliğindedir.

Sinclair (1987) sözlüğün örnekler üzerinde yapılan yorumlardan ibaret olduğunu belirterek sözlüklerde tanıklamanın önemine vurgu yapmıştır. Uysal (2018a, s. 39), tanıklamayı "Bir sözlük biriminin anlam ve kullanımına açıklık getirmek için onu bir cümle veya şiirle örneklendirme." olarak tanımlar ve bu tanımın *Türkçe Sözlük'e* alınması önerisinde bulunur. Baskın'a göre (2016, s. 77) *Güncel Türkçe Sözlük'ün* kullanıcı dostu olabilmesi için tüm maddelerinin örneklendirilmesi gerekmektedir. Binyazar (1983, s. 63) tanık cümlelerin insanlık değerlerini kapsayıcı ve ulusallık özellikleri bakımından dil yetkinliğine sahip güzel metinlerden seçilmesi gerektiğini belirtir. Aksan (2007, s. 84) ise bir dilin söz varlığını hazırlamak için yazılı ürünlerin taranıp fişlenmesi gerektiğini dile getirir. Atkins ve Rundell (2008, s. 458-461), sözlüklere alınacak örneklerin anlaşılır, bilgilendirici, doğal ve tipik olması gerektiğini belirtir.

Sözlüklerde genellikle iki farklı tanıklama yöntemi kullanılmaktadır. Bunlardan ilki ve doğru olanı bir yazılı metinden ilgili cümlelerin/bölümün alınması iken diğeri, anlama uygun masabaşı cümle veya ifade yazmaktır.⁴ Bu çalışmada masabaşı yazılan örnekler için "tanıksız tanık" terimi kullanılacaktır. "Tanıksız" ifadesi, sözlük maddesi için yazılan örneğin kime ait olduğu bilinmediği için, "tanık" ifadesi ise verilen örneğin, maddenin anlamı için tanık gösterilmesi sebebiyle uygun görülmüştür. Tanıksız tanıklama, bir sözlük anlamının gerçek bir tanığa dayandırılmadan, yazılı metinlerden alınmış bir örnek kullanılmadan tanıklanmasıdır.

Argunşah'a göre (2019, s. 11) sözlüklerde verilen anlamların daha iyi anlaşılması için kelimenin mutlaka örnek cümle/cümlelerle tanıklanması gerekmektedir. Türkiye Türkçesinin böyle bir derlem sözlüğü (corpus) henüz hazırlanmadığı için *Türkçe Sözlük'te* edebî metinlerle tanıklanamayan tanımlar için, Argunşah'ın masabaşı yazılan tanıklar dediği, "tanıksız tanıklar"ı kullanma yolu tercih edilmiştir. Tanıklama konusunu TDK (=Türk Dil Kurumu) *Türkçe Sözlük*, MEB (=Millî Eğitim Bakanlığı) *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* ve *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* bağlamında ele alan Argunşah, bir dilin söz varlığının tamamının edebî eserlerde tanıklanmasının mümkün olmadığını söyler (2029, s. 11). Öte yandan bir sözlük, dilde kullanılan söz varlığını tespit etmek için hazırlanıyorsa tanık olmadan söz varlığının tespit edilmesi, sözlükçülük geleneği ve bilimsellik ölçütleriyle örtüşmemektedir. Sözlük maddesi yazmak ve o maddenin anlam sınırlarını belirlemek ancak tanık mahiyetindeki kullanımlar marifetiyle mümkün olacaktır. Bu durumda genel sözlükler için yapılması gereken ya her maddeye metinlerden tanık bulmak ya da tanık bulunamayanlara masa başı tanıklar yazmak olacaktır. Bu iki çözüm yolu, genel sözlüklere eklenen tanıklar yazı dilinden mi, konuşma dilinden mi yoksa her ikisinden de mi olmalı sorusunu beraberinde getirmektedir.

⁴ Batı sözlükçülüğünde tanıklar genellikle yazılı metinlere dayanır. Yaklaşık iki asırlık bir sözlük olan *Merriam-Webster'de* (MW, 2025) her anlam için internet kaynaklı onlarca örnek cümleye yer verilmekte, örneklerin her biri için kaynak gösterilmektedir. *Oxford English Dictionary* (OED, 2025) tanıkları geleneksel olarak yalnızca yazı dilinden alınmıştır. Ancak zamanla bu durum kısmen esnetilmiştir. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte yazıya aktarılmış konuşma dili verilerinden de yararlanılarak tarihsel bağlamla birlikte *Oxford English Dictionary* için devasa bir veri tabanı kullanılmaktadır. İslamiyet'le birlikte başlayan Arap sözlükçülüğünde ise özellikle Kur'an, hadis ve dili bozulmamış Arapların söylemiş oldukları şiir ve nesirler tanık olarak kullanılmıştır (Aslan, 1997, s. 353).

Genel Sözlükler Yazı Dilini mi Esas Alır?

Sözlükçülükte sözlük hazırlanırken esas alınan ilkelerin sözlüğün başında verilmesi hemen her sözlüğün hatta sözlükçelerin olmazsa olmazlarındandır. *Kamus-ı Türkî*’de “İfâde-i Merâm” (Şemsettin Sami, 2015, s. 9) olarak yer alan bu bölüm TDK *Türkçe Sözlük*’te “Türkçe Sözlük’ün Kullanımıyla İlgili Esaslar” (TDK, 2023, s. XIII), Doğan *Büyük Türkçe Sözlük*’te “Açıklamalar” (2020, s. IX), Ötüken *Türkçe Sözlük*’te “Sözlükten Yararlanma” (2007, s. 15), Öz *Türkçe Sözlük*’te ise “Açıklamalar” (Püsküllüoğlu, 2002, s. 25) başlıklarıyla verilmiştir.

TDK *Türkçe Sözlük*’te “Türkçe Sözlük’ün Kullanımıyla İlgili Açıklamalar” başlığı altında 8. maddede şu açıklama yer almaktadır (TDK, 2023, s. XV):

“Sözlerin cümle içindeki kullanımlarını göstermek ve anlamlarına açıklık getirmek için ölçünlü dille yazılan metinlerden seçme örnek cümleler, tırnak içinde ve eğik yazıyla dizilerek verilmiştir. Herhangi bir örnek cümle, içindeki sözlerin zenginliği, kullanım güzelliği veya çarpıcılığından dolayı birden fazla madde için de örnek olarak gösterilebilmiştir.”

1998 tarihli dokuzuncu baskıda (TDK, 1998, s. I) yer vermeye başlanan ve 2023 tarihli son baskıda da yer bulan bu ifadeden *Türkçe Sözlük*’ün tanıklama kurallarıyla ve seçilen örneklerle ilgili şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

1. Cümle niteliğindedir.
2. Sadece yazı dilinden seçilmiştir.
3. Eğik ve tırnak içinde verilmiştir.

Türkçe Sözlük’ün tanıklarının yukarıda bahsi geçen bölümdeki ifadeye uygun olup olmadığına baktığımızda üç kuralın da şu sebeplerle dışına çıkıldığı görülmektedir:

1. Bazı örnekler cümle niteliğinde değildir.
2. Örnekler sadece yazı dilinden değil, konuşma dilinden de alınmıştır.
3. Yazı dilinden alınan örnekler eğik ve tırnak içinde verilirken masabaşı örnekler eğik verilmiş fakat tırnak içine alınmamıştır.

Doğan Büyük Türkçe Sözlük’te (2020, s. I) tanıklarla ilgili “Kelimelerin mânalarını açıklayıcı örnek cümleler hemen tariflerinin bitiminde italik harflerle verilmiştir.” açıklaması, Öz *Türkçe Sözlük*’te (Püsküllüoğlu, 2002, s. 25) “Tanıklar en yaşlısından en gencine değin pek çok Türk yazarının yazıları taranarak seçilmiştir.” ifadesi yer almaktadır. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*’te ise (MEB, 1995, s. IX) yazarlardan, dil ustalarından dört yüze yakın eser taranarak örnek cümle yazıldığı ifade edilmektedir. *Ötüken Türkçe Sözlük* tanıksız olduğu için sözlükte tanıklar ve tanıklamayla ilgili herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

Tanım ve tanıklama birbirinin tamamlayıcısıdır (Uysal, 2018b, s. 11). Bir sözlük biriminin anlam katmanlarını ancak tanıklar aracılığıyla somutlaştırmak mümkündür. Jackson’a göre de (2016, s. 41) tanıklama, bir sınırlandırma işidir. Gözaydın (2018, s. 64) *Türkçe Sözlük*’ü zenginleştirmede en sağlıklı ve doğru yolun eserlerin bizzat okunarak anlamlarına göre maddelerin örnekleriyle verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İkinci ise (2024, s. 99) *Türkçe Sözlük*’teki bazı tanıksız maddelere tanık önerileri sunduğu çalışmada tanıklamanın, kültürel aktarımı ve öğrenmeyi desteklemenin yanı sıra sözlük kullanıcılarının edebiyat ve sanatla buluşmasını sağladığına vurgu yapmaktadır. Tanıklama, sözlükte verilen anlamın yalnızca teknik açıdan ispatı değil; aynı zamanda dil ve kültür açısından bir temsil

aracıdır.

Bulgular

Türk Dil Kurumunun 2023 tarihli *Türkçe Sözlük*'ü 82.135 madde başı, 18.133 madde içi olmak üzere söz, terim, deyim ve anlamdan oluşan 132.334 söz varlığına sahiptir. Sözlükte 45.372 örnek cümle bulunmakta, sözlük metni ise 1.756.396 sözden oluşmaktadır (TDK, 2023, s. XI). *Türkçe Sözlük*'te nasıl bir tanıklama metodu kullanıldığına ve tanıkların nasıl ve hangi kaynaklardan alındığı ile ilgili fikir edinmek ve bazı çıkarımlarda bulunmak için dilde sık kullanılan bazı madde başlarından oluşan örneklemin incelenmesi doğru olacaktır.

Türkçe Sözlük'te almak maddesi

1. Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak: "*Sağ elinin çevik bir hareketiyle başındaki tülbendi çekip aldı.*" - Necati Cumalı. 2. satın almak. 3. Bir yeri ele geçirmek: "*Fakat aldıkları yerlerin ahalisini Türkleştiremediklerinden bu büyüklük onların zayıf düşmelerine sebep olmuş.*" - Ömer Seyfettin. 4. Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak: "*Çocuğu okuldan aldı.*" 5. Birlikte götürmek. 6. İçine sığmak: "*Bu kavanoz iki kilo bal alır. Bu salon bin kişi alır.*" 7. Kabul etmek; ahzetmek. 8. Bir şey kendine ulaştırılmak, iletilmek: "*Mektup almak. Haber almak.*" 9. İçeri girmek veya sızmak: "*Gemi su alıyor. Fotoğraf makinesi ışık almış, film yanmış.*" 10. Erkek, birisiyle evlenmek: "*O sırada aldığı kadının babasının birçok yardımını görmüştü.*" - Memduh Şevket Esendal. 11. Sürükleyip götürmek: "*Öküzü sel aldı, harmanı yel aldı.*" 12. Bir şeyi kazanmak, elde etmek. 13. Zararlı, tehlikeli bir şeye uğramak: "*Ceza almak.*" 14. kaplamak: "*Burayı kötü bir koku aldı, durulamaz hâle geldi.*" 15. kısaltmak: "*Ceketin boyundan almak.*" 16. yolumak: "*Kaş almak.*" 17. ... ile temizlemek: "*Karyolanın altını süpürge ile al.*" 18. İçeri girmesini sağlamak: "*Sevdiği delikanlıyı gece evine almış.*" - Necati Cumalı. 19. Tat veya koku duymak: "*Lena çoktan yemeği pişirmiş, ortalığı, insanı acıktıran bir koku almıştı.*" - Yaşar Kemal. 20. Yol gitmek, mesafe katetmek: "*O yolu bir saatte alırsınız.*" 21. Bir şey çalmak: "*Cebimden saatimi almışlar.*" 22. Vücuttaki hasta bir organı ameliyatla çıkarmak: "*Dalağını aldılar.*" 23. Motor çalışması için gerekli olan elektrik veya yakıttan yararlanır duruma gelmek: "*Savcı yardımcısı gaza bastı, motor almadı. Bir daha bastı, yine almadı.*" - Haldun Taner. 24. Göreve, işe başlatmak: "*Yeni bir kapıcı aldı.*" 25. Görevden, işten çekmek. 26. başlamak: "*Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur.*" - Halk türküsü. 27. İçecek veya yiyecekten bir parça içmek veya yemek: "*Tadına bakmak için bir yudum aldım.*" 28. Kazanç sağlamak: "*Bir pantolondan beş yüz lira alıyorlar.*" 29. Etkisini azaltmak: "*İçine biraz su koy, tuzunu alır.*" 30. Yer değiştirmek (TDK, 2023, s. 157).

Tanım numarası	Tanıksız	Tanıklı		
		Metin tanıklı	Tanıksız tanıklı	
			Cümle	Söz öbeği
1		*		
2	*			
3		*		
4			*	
5	*		*	
6			**	
7	*			
8				**
9			**	
10		*		

11			*	
12	*			
13				*
14			*	
15				*
16				*
17			*	
18		*		
19		*		
20			*	
21			*	
22			*	
23		*		
24			*	
25	*			
26			*	
27			*	
28			*	
29			*	
30	*			
Toplam	6	6	14	4

Tablo 1. *Türkçe Sözlük*’te almak Maddesinin Tanıkları

Türkçe Sözlük’te almak maddesinin 30 farklı anlamından 6’sına tanık verilmemiş, 24’üne tanık verilmiştir. 6 metin tanığından 2’si Necati Cumalı, diğerleri Ömer Seyfettin, Memduh Şevket Esendal, Yaşar Kemal ve Haldun Taner’den alınmıştır. 18 anlam içinse tanıksız tanık yazılmıştır. Bunlardan 14’ü cümle, 4’ü ise söz öbeği niteliğindedir. Cümle tanıklarından 2’si, söz öbeği tanıklarındansa 1’i iki örneklidir.

***Türkçe Sözlük*’te arka maddesi**

1. Bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı; ense, ön karşıtı: “*Evin arkasında dekorlar boyarlardı.*” – Adalet Ağaoğlu. 2. Bir şeyin sırt durumunda olan yüzeyi: “*Genç kadının arkası dönük olduğu için yüzünü görememektedir.*” – Orhan Kemal. 3. Geri kalan bölüm: “*Hikâyesinin arkası daha acıklı, kocası da ağırca yaralanmış.*” – Oktay Akbal. 4. Bir şeyin sonra gelen bölümü; art, geri (I), peş (I): “*Adımlarımı açtığımı, neden sonra arkamdan gelen ıslık sesine dönünce anladım.*” – Erdal Öz. 5. Otururken sırtın dayandığı yer: “*Otomobile bindiğimiz zaman başını arkaya yaslamış, gözlerini yummuştu.*” – Tarkan Buğra. 6. İnsanın vücudu, bedeni: “*Arkasında beli kemerli, dar, şık bir pardösü vardı.*” – Refik Halit Karay. 7. Ön kabul edilen yere göre geride bulunan: “*Babamla Bandırma’ya giderken arka koltukta oturduğum, arka camdan geride kalan yolları, ağaçları, insanları seyrettiğim anları düşünüyordum.*” – Salim Nizam. 8. Kayıran, destekleyen: “*Memur olmak için büyük bir arka gerek.*” – Hüseyin Rahmi Gürpınar. 9. Geçmiş, geride kalmış zaman: “*Bütün gözler arkaya, maziye çevrilmişti.*” – Yahya Kemal Beyatlı (TDK, 2023, s. 232-233).

Tanım numarası	Tanıksız	Tanıklı		
		Metin tanıklı	Tanıksız tanıklı	
			Cümle	Söz öbeği
1		*		
2		*		
3		*		
4		*		
5		*		
6		*		
7		*		
8		*		
9		*		
Toplam	-	9	-	-

Tablo 2. Türkçe Sözlük'te arka Maddesinin Tanıkları

Türkçe Sözlük'te arka maddesinin 9 farklı anlamına da metinlerden tanık verilmiştir. Bu metinler; Adalet Ağaoğlu, Orhan Kemal, Oktay Akbal, Erdal Öz, Tarık Buğra, Refik Halit Karay, Salim Nizam, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Yahya Kemal Beyatlı'dan alınmıştır.

Türkçe Sözlük'te düz maddesi

1. Yatay durumda olan, eğik ve dik olmayan; yeksan: *Düz tahta*. 2. Kıvrımlı olmayan; doğru, stabil: *Düz çizgi*. 3. Yüzeyinde girinti çıkıntı olmayan; müstevi. 4. Kısa ökçeli, ökçesiz (ayakkabı). 5. Yayvan, altı derin olmayan: *Düz kayak*. *Düz tabak*. 6. Kıvrıkcık veya dalgalı olmayan (saç). 7. Yalın, sade, süssüz olan: *Düz bir anlatım*. 8. Çizgisiz, desensiz ve tek renkli: *Düz bir kumaş*. 9. Engebesiz olan yer: "*Kardaş gitmem Diyarbakır düzüne / Kızlar peri olsa bakmam yüzüne*" - Halk türküsü (TDK, 2023, s. 1116).

Tanım numarası	Tanıksız	Tanıklı		
		Metin tanıklı	Tanıksız tanıklı	
			Cümle	Söz öbeği
1				*
2				*
3	*			
4	*			
5				**
6	*			
7				*
8				*
9		*		
Toplam	3	1	-	5

Tablo 3. Türkçe Sözlük'te düz Maddesinin Tanıkları

Türkçe Sözlük’te *düz* maddesinin 9 farklı anlamından 3’üne tanık verilmemiş, 6’sına tanık verilmiştir. Anlamlardan 1’i metin tanıklıdır ve örnek, bir halk türküsünden alınmıştır. Bu örnek de bir metin tanığı olarak görülmemekle birlikte diğer örnekler gibi masa başında yazılmadığı için “metin tanıklı” kategorisine dâhil edilmiştir. 1’i iki örnekli olmak üzere 5 anlam içinse tanıksız tanık yazılmıştır ve bunların tamamı söz öbeği niteliğindedir.

***Türkçe Sözlük*’te göz maddesi**

1. Görme organı; basar, ayn, çeşm, dide. 2. Bazı deyimlerde, görme ve bakma: *Gözden geçirmek. Gözden kaybolmak. Göz önünde. Gözü keskin.* 3. oda: “*Şu fakir mahallede bir göz evim olsaydı / Nasıl sevinç içinde çıkardım şu yokuşu*” – Ziya Osman Saba. 4. Bakış, görüş: *Bu sefer alacaklı gözüyle baktım.* 5. kaynak (I): “*Asıl felaket bu pınara sırt çevirmek, bu pınarın gözlerine taş tıkmak değil de ne olurdu?*” – Tarık Buğra. 6. Delik, boşluk: *İğnenin gözü.* “*Köprünün gözleri karış karış kazılmıştır.*” – Sait Faik Abasıyanık. 7. çekmece: *Masanın gözleri.* 8. Terazî kefesî. 9. nazar: “*İnsanı gözle yiyip bitirirler.*” – Ömer Seyfettin. 10. Sevgi, ilgi, gönül bağlantısı: *Gözüm canım efendim.* 11. Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri: *Göz aşısı.* 12. hane: *Dama tahtasında altmış dört göz vardır.* 13. Bazı yaraların uç bölümü: *Çıbanın gözü* (TDK, 2023, s. 1417).

Tanım numarası	Tanıksız	Tanıklı		
		Metin tanıklı	Tanıksız tanıklı	
			Cümle	Söz öbeği
1	*			
2				****
3		*		
4			*	
5		*		
6		*		*
7				*
8	*			
9		*		
10				*
11				*
12			*	
13				*
Toplam	2	4	2	6

Tablo 4. *Türkçe Sözlük*’te göz Maddesinin Tanıkları

Türkçe Sözlük’te *göz* maddesinin 13 farklı anlamından 2’sine tanık verilmemiş, 12’sine verilmiştir. Anlamlardan 4’ü metin tanıklıdır. Bu metinler; Ziya Osman Saba, Tarık Buğra, Sait Faik Abasıyanık ve Ömer Seyfettin’den alınmıştır. Metin tanıklı bir anlam için aynı zamanda söz öbeği tanığı da yazılmıştır. 8 anlam içinse tanıksız tanık yazılmıştır. Bunlardan 2’si cümle, 6’sı söz öbeği niteliğindedir. Söz öbeği tanıklarından biri 4 örneklidir.

***Türkçe Sözlük*’te iyi maddesi**

1. İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan; yavuz, kötü karşısı. 2. Bol, çok, aşırı: *İyi yağmur yağdı.* 3. Uğurlu, hayırlı, iyilik getiren: *İyi haber.* 4. Esen, sağlıklı. 5. Yerinde, uygun: *İyi bir cevap.* 6. Doğru olan: *İyisi bu işe karışmamaktır.* 7. Yeterli, yetecek miktarda olan: *Bu*

yün, hırka için iyidir. 8. Öğrencinin değerlendirilmesinde kullanılan orta ile pekiyi arasındaki not. 9. İstenilen, beğenilen, yerinde, yararlı, uygun bir biçimde: "*Bunun çocukları iyi çıktıkları için ölünceye kadar babalarına bakmışlar.*" - Memduh Şevket Esendal (TDK, 2023, s. 1770-1771).

Tanım numarası	Tanıksız	Tanıklı		
		Metin tanıklı	Tanıksız tanıklı	
			Cümle	Söz öbeği
1	*			
2			*	
3				*
4	*			
5				*
6			*	
7			*	
8	*			
9		*		
Toplam	3	1	3	2

Tablo 5. *Türkçe Sözlük'te iyi* Maddesinin Tanıkları

Türkçe Sözlük'te iyi maddesinin 9 farklı anlamından 3'üne tanık verilmemiş, 6'sına tanık verilmiştir. Bunlardan 1'i metin tanıklıdır. Bu metin Memduh Şevket Esendal'dan alınmıştır. 5 anlam içinse 3'ü cümle, 2'si söz öbeği niteliğinde olmak üzere tanıksız tanık yazılmıştır.

***Türkçe Sözlük'te kırmak* maddesi**

1. Sert şeyleri vurarak veya ezerek parçalamak: *Taşları kırmak. Bardağı kırmak.* 2. İri parçalara ayırmak. 3. Belirli bir biçimde katlamak: *Forma kırmak.* 4. Öldürmek, yok olmasına neden olmak: *Bu yıl soğuk, hayvanları kırdı.* 5. Bir şeyin fiyatını azaltmak, indirmek: "Firma verdiği teklif fiyatını son dakikada bir yüzde yirmi daha kırıyordu." -H. Taner.⁵ 6. Tavlada karşı oyuncunun pulunu oyun dışında bırakmak. 7. Vücut kemiklerinden birini parçalamak: "*Ayol, yapma, gel, düşüp bir yerini kıracaksın!*" - Osman Cemal Kaygılı. 8. Tahılı iri ve kaba öğütme. 9. Hareket durumundaki canlının veya taşıtın yönünü değiştirmek, çevirmek, döndürmek: "*Ne tarafa doğru meyil varsa gidonu o tarafa doğru kıracaksınız ki bisiklet doğrulsun.*" - Burhan Felek. 10. Dileğini kabul etmeyerek veya beklenmeyen bir davranış karşısında bırakarak gücendirmek; yaralamak: "*Bazen bir kelimenin, bir ses tonunun sevdiğimiz bir insanı kırdığını görürüz.*" - Mehmet Kaplan. 11. Yok etmek: "*Bir gündüz olsa belki bu derdi kıracağım / Yoksa bu sensizlikten artık çıldıracağım*" - Enis Behiç Koryürek. 12. Gücünü, etkisini azaltmak: "*Birkaç gün evvel yağan yağmur sıcaklığı kırmamış.*" - Burhan Felek. 13. Kaçmak, uzaklaşmak. 14. Değerinden düşük fiyata almak: *Bono kırmak. Çek kırmak* (TDK, 2023, s. 2019-2020).

Tanım numarası	Tanıksız	Tanıklı		
		Metin tanıklı	Tanıksız tanıklı	
			Cümle	Söz öbeği
1				**
2	*			
3				*
4			*	

⁵ Bu tanım ve tanık, *Türkçe Sözlük'te* (TDK, 2023, s. 2019) yer alırken *Güncel Türkçe Sözlük'te* yer almamaktadır.

5	*			
6		*		
7	*			
8		*		
9		*		
10		*		
11		*		
12	*			
13				**
14		*		
Toplam	4	5	1	3

Tablo 6. *Türkçe Sözlük*'te kırmak Maddesinin Tanıkları

Türkçe Sözlük'te kırmak maddesinin 14 farklı anlamından 4'üne tanık verilmezken 10'una verilmiştir. Anlamlardan 6'sı metin tanıklıdır. Bu metinler Haldun Taner, Osman Cemal Kaygılı, Burhan Felek (2 örnek), Mehmet Kaplan ve Enis Behiç Koryürek'ten alınmıştır. 4 anlam içinse tanıksız tanık yazılmıştır. Bunlardan 1'i cümle, 3'ü söz öbeğidir ve bu söz öbeklerinden 2'si ikişer örneklidir.

***Türkçe Sözlük*'te kötü maddesi**

- İstenilen, beğenilen nitelikte olmayan, hoş gitmeyen; bet (III), yaş (II), yavuz, bed, berbat, fena (I), iyi karşıtı: "*Hamakat, dalalet ve kötü niyetin bu kadarına söylenebilecek bir şey yoktur.*" - Necip Fazıl Kısakürek.
- Zararlı, tehlikeli: *Kötü adam.*
- Korku, endişe veren: "*Yabancıların bu kötü kastına yalnız azmimizle karşı koyduk.*" - Ruşen Eşref Üneydin.
- Kaba ve kırıcı: "*Kızına söylemedik kötü lakırtı bırakmamış.*" - Memduh Şevket Esendal.
- Kişi veya toplum üzerinde olumsuz etkileri olan.
- Aşırı, çok: *Kız, oğlana kötü tutuldu* (TDK, 2023, s. 2133).

Tanım numarası	Tanıksız	Tanıklı		
		Metin tanıklı	Tanıksız tanıklı	
			Cümle	Söz öbeği
1		*		
2				*
3		*		
4		*		
5	*			
6			*	
Toplam	1	3	1	1

Tablo 7. *Türkçe Sözlük*'te kötü Maddesinin Tanıkları

Türkçe Sözlük'te kötü maddesinin 6 farklı anlamından 1'ine tanık verilmemiş, 5'ine verilmiştir. Anlamlardan 3'ü metin tanıklıdır. Metinler; Necip Fazıl Kısakürek, Ruşen Eşref Üneydin ve Memduh Şevket Esendal'dan alınmıştır. 2 anlam içinse tanıksız tanık yazılmıştır. Bunlardan 1'i cümle, 1'i söz öbeği niteliğindedir.

Türkçe Sözlük'te öldürmek maddesi

1. Bir canlının hayatına son vermek; gebertmek, götürmek, nallamak, tepelemek: "Beni öldürmek için birisi fazla bile / Ancak onun elinden çıkar böyle haile" - Faruk Nafiz Çamlıbel.⁶
2. Bitkinin solarak kurumasına sebep olmak: *Susuzluk çiçekleri öldürdü.* 3. Çok üzmek: "Ölüm bir eve girince sağ kalanları da biraz öldürüyor." - Peyami Safa. 4. Aşırı yormak. 5. Boşuna geçmek: *Bütün bir günü öldürdük.* 6. Ölmesine yol açmak; götürmek: *Bu adamı içki öldürdü.* 7. Sağlığını bozmak, rahatsızlık vermek: *Bu hava bizi öldürüyor.* 8. Yok olmasına, ortadan kalkmasına, azalmasına yol açmak: *Savaş birtakım sanayi kollarını öldürdü.* 9. Etkisini ve gücünü azaltmak: "Sırf kendi için okuyan, gezen, eğlenen bir aydın kendini yaşarken öldürmüyor mu?" - Haldun Taner. 10. Bazı şeylerin diriliğini, tazeliğini veya sertliğini gidermek: *Soğanı tuzla ezip öldürmek* (TDK, 2023, s. 2591-2592).

Tanım numarası	Tanıksız	Tanıklı		
		Tanıklı		
		Metin tanıklı	Tanıksız tanıklı	
			Cümle	Söz öbeği
1		*		
2			*	
3		*		
4	*			
5			*	
6			*	
7			*	
8			*	
9		*		
10				*
Toplam	1	3	5	1

Tablo 8. Türkçe Sözlük'te öldürmek Maddesinin Tanıkları

Türkçe Sözlük'te öldürmek maddesinin 10 farklı anlamından 1'ine tanık verilmezken 9'una verilmiştir. Örneklerden 3'ü metinlerden alınmıştır. Bu metinler; Faruk Nafiz Çamlıbel, Peyami Safa ve Haldun Taner'e aittir. 6 anlam içinse tanıksız tanık yazılmıştır. Bunlardan 5'i cümle, 1'i söz öbeğidir.

Türkçe Sözlük'te saymak maddesi

1. Bir şeyin kaç tane olduğunu anlamak için bunları birer birer elden veya gözden geçirmek, sayısını bulmak: "Nara sormuşlar: -Tanelerin kaç tane? Yiyecekler sayısın bana ne- demiş." - Bedri Rahmi Eyüboğlu. 2. Sayıları arka arkaya söylemek: *Birden ona kadar saymak.* 3. Birini veya bir şeyi herhangi başka bir şey yerine koymak veya ona herhangi bir şey gözüyle bakmak; addetmek: "Her çiçekten bal eyledik / Arıya saydılar bizi" - Pir Sultan Abdal. 4. ... olduğunu veya olacağını varsaymak, kabul etmek: "Elimi uzatsam benim olacak bir vazoya sırt çevirip başkasına kapırcınca onu benden çalmış saymak neden?" - Haldun Taner. 5. Arka arkaya söylemek, sıralamak: *Birinin iyiliklerini saymak.* 6. Ödemek, peşin vermek: "İki bin lira saydı, bana bir küpe aldı." - Memduh Şevket Esendal. 7. Geçer tutmak: *Bunu saymam, sizi bir gün erkenden beklerim.* 8. Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı dolayısıyla bir kimseye değer vermek, hürmet etmek: "Anam babamı nasıl saydı ise ben de kocamı öyle sayacaktım." - Memduh Şevket Esendal. 9. Hesaba katmak, dikkate almak: *Bundan önce verdiğimi saymıyor musun?* (TDK, 2023, s. 2877).

⁶ 1988 TDK *Türkçe Sözlük'te* (s. 1725) bu maddenin tanığı Ömer Seyfettin'den alınan "Öldüreceği, lâf söyleteceği adamı diri diri fırına kor, gözünün önünde yakardı." cümlesidir. Bu cümle, iyi bir tanık olarak kabul edilmeyip 2011 tarihli 11. baskıda Faruk Nafiz Çamlıbel'in yukarıda verilen dizeleriyle değiştirilmiştir.

Tanım numarası	Tanıksız	Tanıklı		
		Metin tanıklı	Tanıksız tanıklı	
			Cümle	Söz öbeği
1		*		
2				*
3		*		
4		*		
5				*
6		*		
7			*	
8		*		
9			*	
Toplam	-	5	2	2

Tablo 9. Türkçe Sözlük'te saymak Maddesinin Tanıkları

Türkçe Sözlük'te saymak maddesinin 9 farklı anlamın tamamına tanık verilmiştir. Tanıklardan 5'i metinlerden alınmıştır. Bu metinler; Bedri Rahmi Eyüboğlu, Pir Sultan Abdal, Haldun Taner ve Memduh Şevket Esendal'a (2 örnek) aittir. 4 anlam içinse tanıksız tanık yazılmıştır. Bunlardan 2'si cümle, 2'si söz öbeği niteliğindedir.

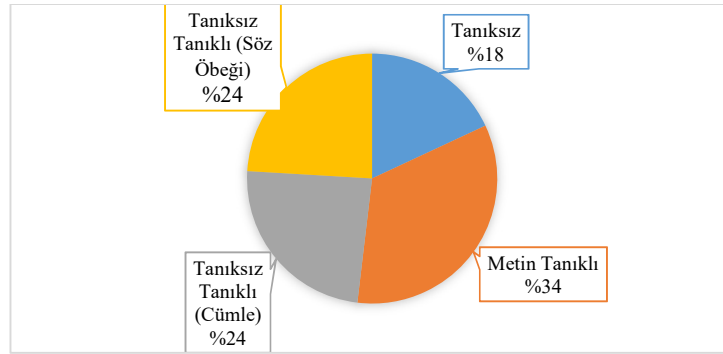
Türkçe Sözlük'te vermek maddesi

1. Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine erİştirmek, iletmek; lütfelemek, lütfeylemek: "Okumadığım zaman tavukların bahçesindeyim, yemlerini ben veririm." - Ömer Seyfettin. 2. Bırakmak veya bağışlamak. 3. Ondan bilmek, atfetmek: "Bilgin'in bu çekingen tavırlarını kusurlu ve zayıf oluşuna verdi." - Falih Rıfkı Atay. 4. Düşünce veya bilgi anlatan şeyleri başkalarına bildirmek: "Geçenlerde bir derginin, 'Eski ünlüler ne yapıyor?' adlı bir röportajına verdiği cevapları okudum." - Haldun Taner. 5. Döndürmek, çevirmek, yöneltmek: "Arabanın burnunu en tenha kahvelerden birinin önünde rıhtıma verdiler." - Attilâ İlhan. 6. Bir şeyi satmak: Ucuz pahalı deme de ver gitsin; ver de kurtul. 7. Kızı, kadını biriyle evlendirmek: "Uzun Osman, Zeynep'le Süleyman'a, ikisini birbirine vereceğini söylediği zaman şaşmadılar." - Halide Edip Adivar. 8. ► yaymak (I): Ses vermek. Işık vermek. 9. Bitki ortaya çıkarmak: Ağaç bu sene filiz verdi. 10. Herhangi bir şey ortaya çıkarmak, oluşturmak: "Kendisi de muhakkak artistlerden, güzel eser veren, güzel konuşan, hayalleri işlek adamlardan hoşlanıyor." - Refik Halit Karay. 11. Bir hâli bir kimse veya yerde hâkim kılmak: Korku vermek. Ateşe vermek. Ortalığı heyecana vermek. 12. Sahip olmasını sağlamak. 13. ► kazandırmak: Hareket vermek. Biçim vermek. 14. ► katmak: Tat, çeşni vermek. 15. Bir şey ayırmak: Zaman vermek. 16. Bir şey harcamak: Emek vermek. 17. Bir yere dayamak: "Duvara sırtını verip çömeldi. Gözünü hamamcının geleceği yola çeviledi." - Abbas Sayar. 18. ► doğurmak: Kezban, ona yedi evlat vermişti. 19. Bilgi edinmesi için göndermek: Kursu vermek. Okula vermek. 20. ► belirlemek: Derse girmeden sinema için saat ver, dedi. 21. Cinsel yönden kendisini kullanırmak. 22. Kök veya gövdeleri sonuna -ı (-i, -u, -ü) zarf-fiil eki almış fiillere gelerek tezlilik bildiren birleşik fiiller oluşturur: alırmak, dizırmak, yapırmak, görürmek. 23. Elindeki parayı kaptırmak; uçlanmak (TDK, 2023, s. 3481-3482).

Tanım numarası	Tanıksız	Tanıklı		
		Metin tanıklı	Tanıksız tanıklı	
			Cümle	Söz öbeği
1		*		
2	*			
3		*		
4		*		
5		*		
6			*	
7		*		
8				**
9			*	
10		*		
11				***
12	*			
13				**
14				*
15				*
16				*
17		*		
18			*	
19				**
20			*	
21	*			
22				****
23	*			
Toplam	4	7	4	8

Tablo 10. *Türkçe Sözlük'te vermek* Maddesinin Tanıkları

Türkçe Sözlük'te vermek maddesinin 23 farklı anlamından 4'üne tanık verilmemiş, 19'una tanık verilmiştir. Bunlardan 7'si metin tanıklıdır. Bu metinler; Ömer Seyfettin, Falih Rıfkı Atay, Haldun Taner, Attilâ İlhan, Halide Edip Adivar, Refik Halit Karay ve Abbas Sayar'dan alınmıştır. 12 anlam içinse tanıksız tanık yazılmıştır. Bunlardan 4'ü cümle, 8'i söz öbeğidir. Söz öbeği tanıklarından biri 4, biri 3, üçü 2, üçü de 1 örneklidir.

Grafik 1. *Türkçe Sözlük*'te Anlamın Tanıklanma Oranı (10 madde başı)

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada örneklem olarak alınan *Türkçe Sözlük*'ün *almak*, *arka*, *göz*, *düz*, *iyi*, *kırmak*, *kötü*, *öldürmek*, *saymak*, *vermek* madde başlarının anlamlarına baktığımızda %82 oranında bu anlamlara tanık yazıldığı görülmektedir. Bunlardan sadece %34'ü Türk edebiyatının seçkin yazarlarının metinlerinden alınırken %48 gibi çok yüksek sayılabilecek bir oranda “tanıksız tanık” olarak adlandırdığımız masabaşı cümle veya söz öbekleri yazılmıştır. Bu veriler, *Türkçe Sözlük*'ün yazılı dilden ziyade sözlü dilden örneklerle tanıklama yoluna başvurduğunu göstermektedir. Her ne kadar *Türkçe Sözlük* “ölçünlü dille yazılan metinlerden seçme örnek cümleler” aldığını belirtse de (TDK, 2023, s. XV) yukarıdaki veriler, örneklerin daha çok konuşma dilinden seçildiğini ve tanıklar için yazılı metin gibi bir bağlayıcılık olmadığını göstermektedir.

Türkçe Sözlük'te sözlük maddesinin anlamının tanıklaması iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Öncelikli ve makbul yöntem, tanığın yazı dilinden alınması yöntemidir. Eğer ilgili anlama uygun yazı dili örneği bulunamadıysa konuşma dilinden tanık yazılmıştır. Bu durumda akla, neden %18'lik tanıksız anlamlara da masabaşı tanık yazılmadığı, yazı dilinden ve konuşma dilinden tanık cümle veya söz bulunamıyorsa madde anlamının hangi kaynağa veya somut veriye dayandırıldığı soruları gelmektedir. Nitekim *almak* maddesinin *Türkçe Sözlük*'te 7. anlamı olan “Kabul etmek; ahzetmek.” için yazılı metin örneği verilmemişken aynı anlam için *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (Ayverdi, 2010, s. 46); Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Reşat Nuri Güntekin'den olmak üzere üç örnek cümleyi tanık olarak vermiştir. Yine *vermek* maddesinin “Bırakmak, bağışlamak.” anlamı için *Türkçe Sözlük* sözlü veya yazılı hiçbir tanık sunmamışken aynı anlam için *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (Ayverdi, 2010, s. 1316), Yunus Emre, Yusuf Ziya Ortaç ve Yahya Kemal'den şiir örnekleri vermiştir. Madde başı olarak *iyi* sözcüğünün ilk anlamına *Türkçe Sözlük*, yazılı veya sözlü dilden herhangi bir tanık sunmamış, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (Ayverdi, 2010, s. 589) aynı anlam için iki yazılı, iki de sözlü dilden olmak üzere dört farklı tanık vermiştir. Bu örnekler gösteriyor ki *Türkçe Sözlük*'te “tanıksız” veya “tanıksız tanıklı” verilen birçok anlam, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te yazı dilinden örneklerle güçlendirilmiştir.

Sözlüğün bilimsel bir nitelikte olması için ve Baskın'ın (2016, s. 77) ifadesiyle “kullanıcı dostu” niteliği kazanabilmesi için tüm maddelerinin tanıklanması ve bu tanıkların da mutlaka yazı dilinden alınması gerekmektedir. Sözlüklerin bir işlevi de sözlük kullanıcılarını seçkin yazar ve onların seçkin metinleriyle tanıştırmaktır.

Okur (2011), Göçer (2015), Baskın (2016) ve Uysal'a (2018a) göre tanık cümleleri edebiyatımızın seçkin eserlerinden alınmalıdır. Metin tanıklı örneklerde sadece yazarın/şairin adının verilmesi yeterli değildir.

Sözlük kullanıcısının nitelikli metinlerle tanışması için alıntı yapılan eserin de anılması doğru olacaktır. Özellikle okul sözlüklerinde öğrencilerin, metin örneklerinden hareketle Türk edebiyatının seçkin eserleriyle tanışması örneklerin alındığı eser adlarının da verilmesiyle mümkün olacaktır.

Elde ettiğimiz verilerden hareketle *Türkçe Sözlük*'ün tanıkları için önerilerimiz şunlardır:

1. Tanıklar yazılı metinlerden seçilmeli, masabaşı tanıklar *Türkçe Sözlük*'ten çıkarılmalıdır.
2. Madde başı veya madde içi her anlam mutlaka tanıklanmalıdır.
3. Tanıklar sadece edebî metinlerden değil; dergiler, gazeteler, ansiklopediler gibi farklı eserlerden de alınmalıdır.⁷ Konuşma diliyle ilgili örnekler ise kayda/yazıya geçirilmiş bloglar, forumlar, sosyal medya gönderileri, televizyon senaryoları gibi dil malzemelerinden alınmalıdır.
4. Her maddenin tanıklanması için Türk Dil Kurumu tarafından mevcut veri tabanını geliştirmek amacıyla kapsamlı bir derlem sözlüğünün hazırlanması veya *Tebdiz (Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)* gibi çalışmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Sözlük kullanıcısının *Güncel Türkçe Sözlük*'teki örneklerle tıkladığında eserlerdeki ilgili bağlamlara ulaşılabilceği bir derlem oluşturulmalıdır.
5. Sözlük kullanıcısının seçkin eserlerle tanışması için sözlük hacmini artırsa bile tanıklara eser adı kısaltmaları eklenmelidir.
6. Anlamanın ve bağlamanın daha belirgin hâle getirilmesi için tanıklar cümle niteliğinde olmalıdır.
7. Dile ait konuşma verilerinin tespiti için günlük konuşma verilerinin tanık olarak alınacağı konuşma dili sözlükleri hazırlanmalıdır.

⁷ *Türkçe Sözlük*'e katkı amacıyla *Türk Dili* dergisinin farklı sayılarında bir dizi yazı yayımlayan Nevzat Gözaydın "Basın Köşelerinden Türkçe Sözlük İçin Katkılar" adlı yazısında gazete yazılarında son dönemde sıklıkla kullanılan bazı kelimelerin *Türkçe Sözlük*'e alınması gerektiğine değinmiş ve tespit ettiği yeni sözleri tanıklarıyla vermiştir (2019, s. 20-28).

Kaynakça

- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil, ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M. (2019). Türkçe Sözlük'te tanımlama ve tanımlama sorunları. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7 (16), s. 1-13.
- Aslan, A. (1997). Arap dilinde sözlük çalışmaları. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (Haziran 1997), 348-357.
- Atkins, B. T. ve Rundell, M. (2008). *The oxford guide to practical lexicography*. Oxford University Press.
- Ayverdi, İ. (2010). *Kubbealtı lügatı-asırlar boyu tarihî seyri içinde misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı Neşriyat.
- Baskın, S. (2016). Güncel Türkçe Sözlük kullanıcı dostu mu?. *Turkish Studies*, Volume 11/10.
- Binyazar, A. (1983). Anadili öğretiminde yazınsal alanlara açılım. *Türk Dili Dil Öğretim Özel Sayısı*, 379-380, 57-76.
- Boz, E. (2011). *Sözlük bilimi yazıları-I*. Gazi Kitabevi.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken türkçe sözlük*. Ötüken Neşriyat.
- Çetin, M.; Yiğit, M.; Karlı, E. (2011). Dilde anlam ve bağlam. *1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics* (1368-1372). Saraybosna, Bosna Hersek.
- Doğan, D. M. (2020). *Osmanlıca yazılışlı doğan büyük türkçe sözlük*. Yazar Yayınları.
- Ekinci, B. (2024). Türkçe Sözlük'te yer alan bazı tanıksız maddelere tanık önerileri (A maddesi). *SCÜ Edebiyat Fakültesi IV. Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Tam Metinler* (Ed. Onur Balci vd.), s. 93-100.
- Eminoğlu, E. (2010). *Türk dilinin sözlükleri ve sözlüklük kaynakçası*. Asitan Yayıncılık.
- Göçer, A. (2015). Türkçe dersi metin işleme sürecinde bağlam temelli sözcük öğretimi ve etkin sözcük dağarcığı oluşturmadaki işlevi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3 (1), 48-63.
- Gözyayın, N. (2018). Türkçe Sözlük için üç yazardan katkılar. *Türk Dili*, S: 809, s. 64-69.
- Gözyayın, N. (2019). Basın köşelerinden Türkçe Sözlük için katkılar. *Türk Dili*, S: 810, s. 20-28.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 07.02.2025 tarihinde alındı.
- Hofmann, T. R. (1993). *Realms of meaning, an introduction to semantics*. Routledge.
- Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime giriş*. (Çev. Mehmet Gürlek ve Ellen Patat). Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*, 2. Baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaynak, M. (2021). Ana çizgileriyle sözlük bilimi ve Türk sözlüklüğü. *Kafdağı*, C: 6, S: 1.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MEB (1995). *Örnekleriyle türkçe sözlük*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MW (2025). *Merriam-Webster*. (<https://www.merriam-webster.com/> Erişim tarihi: 08.07.2025).
- OED (2025). *Oxford English dictionary*. (<https://www.oed.com/> Erişim tarihi: 08.07.2025).
- Okur, A. (2011). İlköğretim sözlükleri üzerine. *Turkish Studies*, 6 (1), 1567-1583.
- Püsküllüoğlu, A. (2002). *Öz türkçe sözlük*, 13. Baskı. Arkadaş Yayınları.
- Sinclair, J. (1987). The dictionary of the future. *Collins English Dictionary Annual Lecture*. University of Strathclyde.
- Şemseddin Sami (2015). *Kamus-ı türki* (Haz. Paşa Yavuzarslan). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK (1949). *Dilbilim terimleri sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 07.02.2025 tarihinde alındı.

TDK (1998). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK (2023). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK (2023). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 07.02.2025 tarihinde alındı.

Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Dergâh Yayınları.

Uysal, İ. N. (2018a). Sözlükler tanıklarla daha zengin, daha işlevsel: *Türkçe Sözlük*'e tanık olarak katkılar. *Türk Dili* S: 793.

Uysal, İ. N. (2018b). Sözlük biliminde tanıklama ve Salâh Birsal'ın Türkçe Sözlük'e tanık olarak katkıları. *GÜSBEED, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9, 22, 109-121.

Vardar, B. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual Yayınları.

Wittgenstein, L. (2014), *Felsefî soruşturmalar*. (Çev. Haluk Barışcan). Metis Yayıncılık.

Yılmaz, E. (2009). *Türkiye Türkçesi üzerine araştırmalar*. Pegem Akademi.